

„Ино, сынку, мне ся так не видело“. Teodoros Sapiegienės laiškas sūnui Jonukui*

Andrej Ryčkov

Mokslo darbuotojas, daktaras
Lietuvos istorijos institutas
Archeografijos skyrius
El. paštas: andrej.ryckov@gmail.com

XVII a. pirmojoje pusėje trisdešimtmečio karo metu iš Abiejų Tautų Respublikos į Švediją kaip karo grobis buvo išgabenta įvairiausių kultūros vertybių, tarp jų ir dalis Sapiegų giminei priklausiusio archyvo, buvusio Ružanuose (dab. *Ружаны*, Pružanų r., Baltarusija) arba Biarozoje (dab. *Бяроза / Берёза*, Biarozos r., Baltarusija)¹. Ši Sapiegų archyvo dalis pateko į Švedijos generolo Karolio Gustavo Wranglo ir jo palikuonių rankas ir ilgą laiką buvo saugoma Skoklosterio pilyje². XIX a. ketvirtame–penktame dešimtmetyje dalį archyvo įsigijo ir ją į Sankt Peterburgą išgabeno Helsinkio universiteto profesorius Sergejus Solovjovas³, o likusius rankraščius ir spaudinius 1892 m. priglaudė Švedijos nacionalinis archyvas Stokholme⁴.

Didelis skaičius „švediško“ Sapiegų archyvo dokumentų, dabar saugomų Stokholme ir Sankt Peterburge, reprezentuoja Usviatų seniūno Jono Petro Sapiegos (†1611) veiklą Rusijoje 1608–1611 m., kai ją buvo apėmusi didžioji suirutė (rus. *смута*)⁵. Šiame Sapiegų archyve taip pat yra XVI a. pirmosios pusės Sapiegų giminės nariams skirtos korespondencijos⁶ bei kunigaikščio Simono Bielskio

* Dėkoju Lietuvos mokslo tarybai už finansuotą išvyką 2019 m. birželio 9–15 d. į mokslinę stažuotę Švedijos nacionaliniame archyve (*Riksarkivet*), Stokholme. Stažuotės metu T. Sapiegienės laiškas buvo tirtas *de visu*. Projekto numeris 09.3.3.-LMT-K-712-14-0090. Taip pat reiškiu padėką Neringai Dambrauskaitei (Vilnius) ir Sergejui Temčiniui (Vilnius), konsultavusiems mane, verčiant laišką į lietuvių kalbą.

¹ Plačiau apie kultūros vertybes, išgabentas į Švediją: Z. Kiaupa, 2006, p. 49–51; dėl Švedijoje saugomo Sapiegų giminei priskiriamo rankraštinio paveldo kilmės nėra sutariama, plačiau žr.: D. Antanavičius, 2004, p. 318–319; Русский архив Яна Сапеги, 2005, 32; A. Ryčkov, 2018, p. 106–107.

² Polonika w zbiorach, 2006, s. 14–15.

³ Dabar rankraščiai saugomi Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto Sankt Peterburge archyve: *Архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук*, Коллекция Соловьёва Сергея Васильевича. K. 124; fondo aprašas: M. Курдюмов, 1923, c. 1–89; taip pat žr. T. Таирова-Яковлева, 2009, c. 210–227.

⁴ Polonika w zbiorach, 2006, s. 15.

⁵ Žr. Русский архив Яна Сапеги, 2005.

⁶ Žr. laiškų, skirtų Jonui Bogdanaičiui Sapiegai, publikaciją. Vienas iš šių laiškų yra saugomas Švedijos nacionaliniame archyve, likę septyni – Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto Sankt Peterburge archyve: A. Ryčkov, 2018, p. 110–125.

(†1544)⁷ ir Goštautų šeimos rankraščių (istoriografijoje įgavusių Goštautų-Bielskio archyvo vardą)⁸. Tarp rankraščių, kuriuos Goštautų-Bielskio archyvui priskyrė istorikas Konstantinas Jerusalmiskis, randame vieną, turintį tokią antraštę: „Nuo Teodoros Bogdaniėnės mano mielam sūnui, valdovo, Jo Mylistos karaliaus, raštininkui Jonui.“⁹ Sprendžiant iš antraštės, kurioje yra nurodyta intituacija ir inskripcija, šis dokumentas yra laiškas¹⁰. Nepaisant kunigaikščio S. Bielskio archyvo rekonstrukcijos ir paties kunigaikščio artimiausios aplinkos tyrimo, K. Jerusalmiskiui nepavyko identifikuoti nei laiško adresantės, nei adresato, taip pat jam liko nežinoma bent apytikslė laiško parašymo data¹¹. Laiške minima motina ir sūnus ne tik nebuvo kunigaikščio S. Bielskio aplinkos žmonės, jie taip pat nėra tapatintini su žinomais Goštautų giminės atstovais¹².

Šių asmenybių tapatybes nustatė lenkų tyrėjų grupė, parengusi 2006 m. Švedijos nacionaliniame archyve saugomos „polonistikos“ aprašą¹³. K. Jerusalmiskio pateiktoje antraštėje ir laiško tekste minimi asmenys – Sapiegų giminės atstovai. Laiško siuntėja yra Bogdano Simonaičio Sapiegos (apie †1512) sutuoktinė kunigaikštė Teodora Drucka-Sokolinska (apie †1520–1522)¹⁴, o jos sūnus – Jonas Bogdanaitis Sapiega (†1546)¹⁵. Šis laiškas yra unikalus ankstyvųjų naujųjų laikų Sapiegų giminės rašytinės kultūros puoselėjimo pavyzdys¹⁶. Jis yra vienas ankstyviausių (kol kas nėra žinoma ankstyvesnių) rusėniškų laiškų¹⁷, kurio „autorė“¹⁸ būtų kilminga moteris, nepriklausiusi valdančiajai dinastijai¹⁹. Jis taip pat laikytinas vienu ankstyviausių išlikusių materialiu liudijimu apie Sapiegų giminės tarpusavio rašytinę komunikaciją²⁰. Laiškas, nors ir mažos apimties, teikia duomenų apie B. S. Sapie-

⁷ Apie kunigaikštį S. Bielskį plačiau žr.: O. P. Backus, 1970, p. 125–135; M. Кром, 2000, c. 98–115; И. Зайцев, 2004, c. 131–158; К. Ерусалимский, 2018, c. 63–143, 774–786.

⁸ Anot K. Jerusalmiskio, kunigaikščio S. Bielskio rankraščiai į Goštautų rankas pakliuvo po jo mirties kartu su laikinai valdyta žemėvalda. Apie Goštautų-Bielskio archyvą ir jo rekonstrukciją žr.: К. Ерусалимский, 2017, c. 283–300; К. Ерусалимский, 2018, c. 78–83, 774–786; apie didikų archyvuose atsidūrusius kitų didikų ir bajorų archyvus žr. R. Ragauskienė, 2015, p. 28; klausimas, kaip Goštautų-Bielskio archyvas pateko į Sapiegų rankas, nėra tirtas. Norėtume atkreipti dėmesį, kad XVIII a. lenkų bibliografas Janas Danielius Andžejus Janockis mini Vilniuje esančioje Sapiegų bibliotekoje buvusią Alberto Goštauto rusėniškų laiškų, skirtų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) ponams, kolekciją; dabar šių laiškų likimas nėra žinomas: „Epistolarum a Gastoldo eodem, ad Lituaniae proceres, annis MDXXII — MDXXXVII, ruthenica lingua conscriptarum volumen haud mediocre, Vilnae reperitur in Bibliotheca Sapiehana.“ Janociana, 1819, p. 129; K. Gudmantas, 2008, p. 111, išnaša 44.

⁹ „От Богдановое Федки сынку моему милому Ивану, писарю господаря короля его милости“. К. Ерусалимский, 2017, c. 289, № {62-1}; К. Ерусалимский, 2018, c. 777, 780, № {62-1}.

¹⁰ Plačiau apie rusėniško laiško formuliarą LDK ankstyvaisiais naujaisiais laikais: A. Ryčkov, 2019, p. 31–46.

¹¹ К. Ерусалимский, 2017, c. 289, № {62-1}; К. Ерусалимский, 2018, c. 777, 780, № {62-1}.

¹² Goštautų giminės biografinius duomenis žr. R. Petrauskas, 2003, p. 240–244.

¹³ Tyrėjai nenustatė laiško datos. Polonika w zbiorach, 2006, s. 113; K. Jerusalmiskiui buvo žinomas šis lenkų tyrėjų darbas, tačiau jis neatkreipė dėmesio į laiško aprašą. К. Ерусалимский, 2018, c. 68, išnaša 23.

¹⁴ Plačiau apie T. Sapiegienę: Sapiehowie, 1890, s. 5–6; J. Wolff, 1895, s. 169; M. Michalewiczowa, 1993a, s. 591–593.

¹⁵ Plačiau apie J. B. Sapiegą: Sapiehowie, 1890, s. 25–34; M. Michalewiczowa, 1993b, s. 618–621; B. Варонін, 2018, c. 10–15.

¹⁶ Apie Sapiegas, kaip rašto kultūrą puoselėjusią giminę, žr. R. Petrauskas, 2016, p. 121–124.

¹⁷ Apie laiško datavimą žr. toliau šiame tekste.

¹⁸ Nereikėtų klaidingai manyti, kad laišką surašė pati T. Sapiegienė. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais net ir raštingi žmonės naudodavosi raštininkų paslaugomis. Asmeniškai (t. y. „savo ranka“) laiškus rašyti LDK imta nuo XVI a. vidurio. A. Рычков, 2020, c. 15.

¹⁹ Ankstyviausias žinomas LDK kilmingosios Onos, Bielsko seniūno Ivaškos Davainaičio sutuoktinės, laiškas buvo surašytas vokiškai, datuojamas 1454 m. balandžio 25 d. B. Mozejko, 1999, s. 207–218. Anot R. Ragauskienės, tyrusios XVI a. LDK moterų korespondenciją, ankstyviausias iki šiol žinomas didikės laiškas rusėnų kalba, datuojamas 1541–1545 m., yra Vilniaus kaštelionienės Barboros Radvilienės laiškas sūniui Mikalojui Radvilai Rudajam. R. Ragauskienė, 2009, p. 23.

²⁰ Į ankstyviausią taip pat pretenduotų Vosylius Simonaičio Sapiegos laiškas J. B. Sapiegai, tačiau jo datavimą apsunkina duomenų trūkumas. Tas laiškas datuojamas apytiksliai 1511 m. antra puse–1515 m. pabaiga. A. Ryчков, 2018, p. 116–117, Nr. 4.

gos šeimos tarpusavio santykius, šeimos žemėvaldą (besitęsiančio LDK paribyje karinio konflikto su Maskvos valstybe kontekste), B. S. Sapiegos dukters – Bogdanos, ir jos sutuoktinio kunigaikščio Romano Liubeckio gyvenimo aplinkybes²¹. Laiško publikacija ir jo vertimas į lietuvių kalbą skiriami ne tik mokslininkams specialistams, bet daug platesniam istorija besidominčių skaitytojų ratui, ypač studentams, gilinanties rusėnų kalbos žinias²².

Publikuojamo laiško data yra sąlyginė, nes T. Sapiegienė nebuvo jos nurodžiusi. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais rusėniškuose laiškuose data buvo įrašoma užbaigiamojoje dalyje, nurodant mėnesį ir dieną²³. Tikslių priežasčių, kodėl T. Sapiegienės laiške buvo praleista ši formuliario dalis, nurodyti negalime. Manytume, kad tam įtakos galėjo turėti atstumas, skiriantis adresantę ir adresatą (esantįs Aukštadvaryje ir Vilniuje). Šis atstumas raito pasiuntinio buvo įveikiamas maždaug per dieną²⁴. Todėl adresatui *a priori* turėjo būti žinoma diena, kurią laiškas buvo išsiųstas. Laiško chronologinių ribų kontūrus leidžia apibrėžti duomenys apie J. B. Sapiegos karjerą valdovo kanceliarijoje ir T. Sapiegienės užuomina, kad laiško rašymo metu valdovas rezidavo Lenkijoje²⁵. Įvertinus J. B. Sapiegos turėtų pareigų chronologiją ir Žygimanto Senojo itinerariumo duomenis, laišką preliminariai būtų galima datuoti 1511 m. spalio viduriu–1513 m. liepos pirmą pusę²⁶.

Laiško parašymo vieta – Aukštadvaris – istoriografijoje nėra siejama su B. S. Sapiegos ir jo sutuoktinės T. Sapiegienės žemėvalda²⁷. Ši buvo sukoncentruota LDK šiaurės rytuose, Vitebsko ir Smolensko žemėse. Vienintelė sąsaja, jungianti sutuoktinius su minėta vietove, – Aukštadvario seniūno pareigos, kurias, anot Trakų vaivadijos pareigūnų sąrašą sudariusių lenkų tyrinėtojų, B. S. Sapiega ėjo 1503–1509 m.²⁸ Visgi šias pareigas B. S. Sapiega galėjo eiti ir ilgiau, iki savo mirties maždaug 1512 m., nes kitas Aukštadvario seniūnas žinomas tik nuo 1516 m.²⁹ Sprendžiant iš laiške pateiktos informacijos, B. S. Sapiegos sutuoktinė ir, tikėtina, mažamečiai vaikai Aukštadvaryje buvo ne trumpalaikiai

²¹ Kunigaikščiai Liubeckiai yra kunigaikščių Dručių giminės atšaka, o jų antroponimas yra kilęs nuo Liubčės (dab. Любче, Rožyščės r., Ukraina) vietovės vardo. Liubčę kunigaikščiai R. Liubeckiai po jo brolio kunigaikščio Bogdano mirties 1500 m. rugpjūčio 6 d. suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras. J. Wolff, 1895, s. 202–203; Н. Яковенко, 2008, с. 323; С. Рыбчонок, 2014, с. 226–228; LM 6, 2007, Nr. 431, p. 259; privilegijos publikacija, remiantis 1545 m. kopija. AKS, t. 3, 1890, nr 49, s. 30; 1545 m. kopija: *Archiwum Narodowe w Krakowie*, Archiwum Sanguszków (F. 637), ASang teka V/35, 133–140. Apie Bogdanos Bogdanaitės Sapiegaiteis ir kunigaikščio R. Liubeckio santuokos sudarymo laiką patikimų duomenų neturime, be to, šis klausimas niekada nebuvo keltas istoriografijoje. Sapiehowie, 1890, s. 39–44; J. Wolff, 1895, s. 202–203; atsižvelgus į jų vaikų pirmą paminėjimą istoriniuose šaltiniuose (1528 m. LDK kariuomenės surašyme), santuokos sudarymą turėtume datuoti ne vėliau kaip 1510 m. Kariuomenės surašyme minimi trys kunigaikščio R. Liubeckio vaikai, tuo metu turėję būti pilnamečiai (t. y. jie turėjo būti bent 17 metų): Dmitrijus Videniskis, Vosylius ir Bogdanas Liubeckiai. J. Wolff, 1895, s. 203, 206; LM 523, 2006, p. 27, 132; apie pilnametystę ir karo teisę žr. A. Dubonis, 2017, p. 39.

²² Žr. PUBLIKACIJĄ.

²³ Tik retkarčiais buvo nurodomi metai, dažniausiai valdovo laiškuose, nes jie galėjo turėti juridinę galią. A. Ryčkov, 2019, p. 38.

²⁴ Remiantis *google maps* duomenimis, Aukštadvarį ir Vilniaus Žemutinę pilį skiria 55–57 km atstumas. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais raiti pasiuntiniai, nekeisdami žirgų, per dieną galėjo nukeliauti apie 46–53 km, o keisdami žirgus – 55–70 km. H. von Seggern, 2003, S. 107; XVI a. pradžios Aukštadvario–Vilniaus (per Trakus) kelio būklė nėra žinoma. XVI a. viduryje ši atkarpa buvo vieškelis. T. Čelkis, 2021, p. 171.

²⁵ Žr. PUBLIKACIJĄ.

²⁶ Valdovo raštininko pareigas J. B. Sapiega ėjo nuo 1507 m., o kaip Trakų pilininkas pirmą kartą paminėtas 1511 m. rugpjūčio 28 d. Nuo 1515 m. sausio 5 d. taip pat ėjo valdovo maršalkos pareigas. Urzędnicy centralni, 1994, s. 88; А. Груша, 2006, с. 149; Województwo Trockie, 2009, s. 117; Н. Бережков, 1962, с. 196–199; A. Gąsiorowski, 1973, s. 260–261.

²⁷ Žr.: Sapiehowie, 1890, s. 5–6; J. Wolff, 1895, s. 169; M. Michalewiczowa, 1993a, s. 591–593; A. Jurkevičius, 2019, p. 89, 407 išnaša.

²⁸ Województwo Trockie, 2009, s. 97.

²⁹ Juo buvo didžiojo kunigaikščio dvarionių etmonas Janušas Švierčovskis (Janusz Świrszczowski (Świerczowski)). Województwo Trockie, 2009, s. 97.

svečiai, o apsistoję ilgą laiką³⁰: a) pas T. Sapiegienę svečiavosi dukte; b) Aukštadvaryje sutuoktinė vykdė ūkinę veiklą, todėl galėjo „savo šeimą iki naujo derliaus <...> išmaitinti“, tačiau neturėjo pakankamai rugių, kuriuos į Voluinę ketino išsivežti kunigaikštienė B. Liubeckienė; c) kunigaikščiui R. Liubeckui buvo žinoma tikslī jo sutuoktinės buvimo vieta, o, sprendžiant iš laiške pateikto maršruto į Voluinę (per Minską į Liubčę), jis pats tuo metu turėjo vykti iš šiaurės rytinių–rytinių LDK žemių (Vitebsko, Smolensko arba Mstislavlio)³¹.

Priežastimi, paskatinusia T. Sapiegienę „išsikelti“ iš šeimai priklaususių valdų LDK pasienyje ir apsistoti sutuoktinio administruojamoje seniūnijoje, galima būtų laikyti nesaugumo jausmą dėl XV a. pabaigoje prasidėjusio ir XVI a. vis atsinaujinančio karinio konflikto su Maskvos valstybe. Jo metu LDK prarado dalį teritorijų, o abipusiai kaltinimai dėl taikos pažeidimų Lietuvos ir Maskvos pasienyje tapo kasdienybe³². Tiek vieną, tiek kitą valdovą pasiekdavo pavaldinių skundai dėl patirto smurto, grobimų ir kitų skriaudų, kurias jie buvo patyrę dėl priešingos šalies veiksmų. Šioje situacijoje, kaip ir daugelis pasienio žemvaldžių, buvo atsidūręs taip pat pats B. S. Sapiega. Priešingai nei jo sutuoktinė, B. S. Sapiega nebuvo pasitraukęs į LDK gilumą. Tai galėjo nulemti dvi tarpusavyje sąveikaujančios aplinkybės. Dėl tarnybos valdovo dvare ankstyvuojų gyvenimo laikotarpiu jis buvo įgavęs centrinių valstybės institucijų pasitikėjimą³³. Be to, jis pats pasižymėjo aukštu statusu Smolensko žemės elite³⁴. Po tarnybos valdovo kanceliarijoje B. S. Sapiega buvo paskirtas Mcensko ir Liubucko seniūnu (1494–1498 m.), o vėliau, nuo 1503 m., jis tapo Smolensko žemės okoliničiumi, todėl ten turėjo atlikti tam tikras teises ir administracines funkcijas³⁵. 1512 m. pabaigoje Žygimantas Senasis informavo į Krokuvą atvykusius Maskvos valdovo pasiuntinius, kad „mums rašė Smolensko okoliničius ponas B. S. Sapiega ir kiti mūsų pasienio seniūnai, kad [kunigaikščiai] Možaiskis ir Šemiačičius, pasiuntę savo tarnus su gausiomis pajėgomis, mūsų Rečicos ir Liubečo valsčius nuniokojo, o kiti tavo pavaldiniai įsiveržė į ponui B. S. Sapiegai priklausančios Jelnios pilies valdas, papilį ir kaimus išgrobstė, o kitus [kaimus] užėmė ir žmones į nelaisvę išsivedė“³⁶. Nors pats B. S. Sapiega šio antpuolio metu nenukentėjo, tačiau tai yra paskutinis žinomas jo paminėjimas istoriniuose šaltiniuose³⁷. T. Sapiegienės laiško parašymo vieta leidžia manyti, kad jis turėjo būti parašytas B. S. Sapiegai dar esant gyvam. Vargu ar po vyro mirties našlė galėjo likti gyventi valdovui priklausiusioje seniūnijoje.

Publikuojamas laiškas yra suskaidomas pastraipomis ir sakiniais, o sakinių skyryba atlikta remiantis dabartinės rusų kalbos gramatika, taip pat sumoderninta didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba. Laiške pavartoti sutrumpinimai – išskleidžiami, o praleistos raidės rašomos lenktiniuose skliaustuose „()“. Virš eilutės iškeltos raidės tekste rašomos pasvirai, o virš eilutės parašyti ištisi žodžiai pažymimi „V“ ženklų. Transkripcijoje laužtiniuose skliaustuose „[]“ įrašomi parengėjo pridėti teksto intarpai, o laiško vertime – pažymimi tie žodžiai, kurie nėra panaudoti originaliame tekste, tačiau padeda

³⁰ Žr.: PUBLIKACIJA; laiško parašymo metu T. Sapiegienė galėjo turėti bent vieną mažametį sūnų – Teodorą, pirmą kartą šaltiniuose jis yra paminėtas 1522 m. Sapiehowie, 1890, s. 37; apie mažamečius vaikus LDK ir jų santykį su motinomis žr. M. Liedke, 2016, s. 268–285.

³¹ Žr. LDK sausumos kelių schemą: T. Čelkis, 2021, p. 200–201.

³² Plačiau apie Lietuvos–Maskvos konfliktą XV a. pabaigoje–XVI a. pirmojoje pusėje: M. Кром, 2019; M. Кром, 2008.

³³ Tarnavo valdovo kanceliarijoje raštininku 1471–1488 m. А. Груша, 2006, с. 144.

³⁴ R. Petrauskas, tirdamas LDK pareigūnų valdžios prigimtį XIV a. pabaigoje–XV a., aptiko tiesioginį ryšį tarp seniūnų valdymo topografijos ir jų kilmės (žemėvaldos) geografijos. Plačiau žr. R. Petrauskas, 2002, p. 9–30.

³⁵ Ziemia Smoleńska, 2003, s. 53, 56; A. Jurkevičius, 2019, p. 45–46, 491; plačiau apie okoliničiaus funkcijas: M. Любавский, 1892, с. 838–839.

³⁶ „[п]исали до насъ околничии смоленскии, пан Богдан Сопежич и иные наместники наши украинные, ижъ Можаускии и Шемячич, приславши слугъ своихъ з немалыми людьми, волости нашу Речицкую и Любицкую воевали и до п(а)на Богданова Сопежина города, Елное и иные люди твои приходили, посады и села звоевали, а иныи забрали и людеи полоном повели.“ LM 7, Nr. 131.2, p. 263.

³⁷ M. Michalewiczowa, 1993a, s. 592.

geriau perteikti teksto prasmę. Didžioji dalis dabar nevartojamų kirilikos raidžių – „ω“, „ѣ“ ir „ѧ“ – išsaugomos. Keičiama tik dviejų raidžių grafika. Rankraštyje naudojamą raidę „Ѩ“ perteikiame kaip „y“, o „ѧ“ kaip „я“. Archeografiniai teksto komentarai įrašomi įprastose išnašose, o komentarai, susiję su laiške minimais asmenimis ir vietovėmis, pažymimi atskira abėcėline numeracija ir komentuojami po transkripcijos tekstu.

Publikacija

Aukštadvaris, [1511 m. spalio vidurys–1513 m. liepos pirma pusė]

Teodoros Druckos-Sokolinkos, Bogdano Sapiegos sutuoktinės, laiškas sūnui – valdovo raštininkui ir Trakų pilininkui Jonui Sapiegai (Jonukui), kuriame prašo pagalbos užtariant Ponų tarybai jos žentą kunigaikštį Romaną Liubeckį ir dukterį Bogdaną, kad jiems būtų skirtas materialinis išlaikymas

orig: Stokholmas (Švedija), Riksarkivet, *Skoklostersamlingen*, E8610, s. 62–62v. (popierius, lapo matmenys – 19,8 × 21 cm). Tekstas surašytas juodu rašalu. Lape padaryti 6 įpjovimai (~ 0,5 cm). Sulanksčius laišką į voka, per šiuos įpjovimus turėjo būti perverta popieriaus juostelė, kurios galai buvo priklijuojami prie voko vaško antspaudu. Nei antspaudas, nei jo žymė nėra išlikę ant išorinės laiško pusės.

pamin.: A. Nowicka-Jeżowa, M. Wichowa, M. Straszewicz, 2006, s. 113; K. Ерусалимский, 2017, с. 289, № {62-1}; K. Ерусалимский, 2018, с. 777, 780, № {62-1}.

|| [62] *Ѡм* Богдановое Федки^a сыну моему милому Ивахну^{38b} писарю г(о)с(по)д(а)ря короля его м(и)л(о)сти, городничому троцкому.

Здорове, щастье, розмножене, всего доброго твоее м(и)л(о)сти рада бых слышала на кождыи час.

А также се здеся княз Роман^c прислал слугу своего Мишка^d, и писал до кн(е)г(и)-ни^e, што бы ехала просто к Любчу^f, о и сам мел ехат на Менескъ к Любчу *жс*. Ино, сынку, мне ся так не видело, што бы *ѡн* ехал к Волыни не бывши у понов³⁹. А кн(я)-г(и)ню бых се zde *ѡтпустила*, ино в нее ни коней, ани слуг. И ты *ѡтпиши с* до князя, што бы ехал до понов и бил бы чолом *ѡ* собѣ. Естли пак их м(и)л(о)сть нѣ *всхотят* чого *дати*, и *ѡн* уже уместе со кнегинею едет з Вилни до Волыни. А *ѧ* бых, сынку, у себе держала⁴⁰, ино ведаеш сам, што мне своее семи до новине перекормит. А прошу тебѣ, сынку, бии чолом *ѡ* князи паном их м(и)л(о)сти и пану Ивану^g, дядку, што бы где пожаловали лежанеицо, паки г(о)с(по)д(а)ря Б(о)гъ принесет. А што еси *ѡбецал* сестре жита, и ты бы, сынку, писал до Зоранка^h, што бы *ѡн* дал, и *ѧ* бых казала зо дороги привезти. А иньшие речи казали есьмо слuze кн(я)г(и)ню, Коренюⁱ, словом \тобе/ *говорит*.

³⁸ *Rankraštyje*: Иванху.

³⁹ *Taip rankraštyje*.

⁴⁰ *Ištaisyta iš*: держали.

П(и)сан у Высоком Дворе!

|| [62v] [Adresatas:] Сыну⁴¹ моему милому Ивахну писарю г(о)с(по)д(а)ря короля его м(и)л(о)сти, городничому троцкому.

a) Teodora, kunigaikščio Teodoro Druckio-Sokolinskio (Konoplios) duktė, Bogdano Sapiegos sutuoktinė. J. Wolff, 1895, s. 169; M. Michalewiczowa, 1993a, s. 591–593; b) Jonas Sapiega (†1546), Bogdano Sapiegos sūnus († apie 1512). Priesaga -хн XVI a. ukrainiečių kalbos paminkluose buvo vartojama sudarant mažybinius vyriškus ir moteriškus vardus. Pavyzdžiui, Иван > Ивахно; Мария > Марюхна. Tuo pat metu ši priesaga buvo paplitusi ir lenkų kalboje bei rusų kalbos tarmėje, Didžiojo Naugardo regione; atkreiptinas dėmesys, kad ta pati priesaga buvo vartojama ir lotyniškuose šaltiniuose, pavyzdžiui: Iwachno minore Sapieha. M. Michalewiczowa, 1993b, s. 618–621; P. Сельвина, 1972, с. 75; И. Ганжина, 2005, № 2 (8), с. 62–63; LM 8, 1995, Nr. 527, p. 380; c) kunigaikštis Romanas Liubeckis, Teodoros Druckos-Sokolinskos Sapiegienės žentas, Bogdanos Sapiegaitės sutuoktinis; kunigaikščio Vosyliaus Grigaraičio Druckio sūnus, kunigaikščio Grigo Simonaičio Druckio anūkas. J. Wolff, 1895, s. 202–203; Н. Яковенко, 2008, с. 323; d) asmuo neidentifikuotas; e) Bogdana, Teodoros Druckos-Sokolinskos Sapiegienės duktė, kunigaikščio Romano Liubeckio sutuoktinė. Sapiehowie, 1890, s. 39–44; f) Liubčė, kunigaikščio Romano Liubeckio valda Voluinėje, suteikta jam 1500 m. po jo brolio kunigaikščio Bogdano mirties (dab. Любче, Rožyščės r., Ukraina). LM 6, 2007, Nr. 431, p. 259; AKS, t. 3, 1890, Nr. 49, s. 30; Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków (F. 637), ASang teka V/35, 133–140; g) Jonas Sapiega (†1517), Bogdano Sapiegos († apie 1512) brolis, Jono Sapiegos (†1546) dėdė. M. Michalewiczowa, 1993c, s. 613–618; h) tikėtina, kad šį asmenį galima tapatinti su didžiojo kunigaikščio tarnybininku Zaranku, kuris valdovui tarnavusiems asmenims 1509 m. turėjo išmokėti pinigų, gautus iš arklininkų (rusėn. вины конюшские) ir medžioklių (rusėn. вины ловецкие) duoklių. LM 8, 1995, Nr. 558, 559, p. 408–410; i) asmuo neidentifikuotas; j) dab. Aukštadvaris, Trakų rajonas, Lietuva.

Vertimas

|| [62] Nuo Teodoros Bogdaniinės mano mielam sūnui, valdovo, Jo Mylistos karaliaus, raštininkui, Trakų pilininkui Jonukui.

Sveikatos, laimės, vaisingumo, visuomet džiaugiuosi ką gero apie Tavo Mylistą išgirdusi. Taip pat antai čia kunigaikštis Romanas atsiuntė savo tarną Mykoliuką ir rašė kunigaikštiei, kad tiesiai vyktų į Liubčę, [kadangi] taip pat pats ketina vykti per Minską į Liubčę. Vis dėlto, sūneli, man taip atrodo, kad jis neturėtų išvykti į Voluinę, [prieš tai] neapsilankęs Ponų [taryboje]. Ir antai kunigaikštiei iš čia leisčiau išvykti, tačiau nei žirgų, nei tarnų ji neturi. O tu parašyk kunigaikščiui, kad vyktų pas ponus [valdovo tarėjus] ir sau [pagalbos] prašytų. Jeigu gi Jų Mylistos nenorėtų [jam] kokios [materialinės pagalbos] suteikti, [tuomet] jis kartu su kunigaikštie (galės) vykti iš Vilniaus į Voluinę. O aš gi, sūneli, pas save [juos] laikyčiau, žinai gi pats, kad savo šeimą iki naujo derliaus [galėčiau] išmaitinti. Ir prašau tavęs, sūneli, kreipkis į Jų Mylistas ponus ir [savo] dėdę,

⁴¹ Rankraštyje prieš šį žodį nugremžtas tekstas; galima transkripcija: П[ани Б]огда[но]вое Фе[д]к[и].

poną Joną, dėl kunigaikščio [Romano], kad [jam] suteiktų [bent nedidelį] pastovį tol, kol valdovas Dievo valia atvyks [į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę]. O dėl to, kad žadėjai [savo] sesei rugių, ir tu gi, sūneli, parašyk Zarankui, kadgi jis [rugių] duotų, o aš tuomet liepčiau pakeliui atvežti. O visa kita liepėme kunigaikštienės tarnui Koreniui žodžiu tau perduoti.

Surašyta Aukštadvaryje.

|| [62v] [Adresatas:] Mano mielam sūnui, valdovo, Jo Mylistos karaliaus, raštininkui, Trakų pilininkui Jonukui.

Bibliografija

- AKS, t. 3, 1890 – *Archiwum księżąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432–1534), wyd. przez B. Gorczaka, Lwów: Drukarnia zakładu narodowego im. Ossolińskich, 1890.
- Antanavičius D., 2004 – Darius Antanavičius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pasiuntinybių į Maskvą šaltinis Alberto Vijūko-Kojalavičiaus Lietuvos istorijoje (šaltinotyrynė archyvinė atudija)“, in: *Albertas Vijūkas-Kojalavičius. Lietuvos istorijos įvairenybės*, 2 dalis, sud. D. Kuolys, *Senoji Lietuvos literatūra*, XVI knyga, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 292–333.
- Backus O. P., 1970 – Oswald P. Backus, „Treason as a Concept and Defections from Moscow to Lithuania in the Sixteenth Century“, in: *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Bd. 15, 1970, p. 119–144.
- Čelkis T., 2021 – Tomas Čelkis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių evoliucija: sausumos užvaldymas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021.
- Dubonis A., 2017 – Artūras Dubonis, „Teisinio veiksmo amžius Kazimiero teisyne (1468 m.), jo kilmė ir metodinė reikšmė lietuvių papročių teisės iki 1529 metų veikimui pažinti“, in: *Lietuvos Statutas: Temidės ir Klėjos teritorijos. Straipsnių rinkinys*, sud. I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 33–47.
- Gašiorowski A., 1973 – Andrzej Gašiorowski, „Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów“, in: *Studia Historyczne*, zes. 2 (61), 1973, s. 249–275.
- Gudmantas K., 2008 – Kęstutis Gudmantas, „Miškų ir pelkių kraštas“: keletas pastabų apie Lietuvos įvaizdį XIII–XVII a. raštijoje“, in: *Inter-studia humanitatis*, 2008, Nr. 7, p. 94–113.
- Janociana, 1819 – *Janociana, sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae*, vol. 3, edit. S. Th. Linde, 1819, Varsaviae: Typis Collegii Scholarum Piarum, 1819.
- Jurkevičius A., 2019 – Andrius Jurkevičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regioniniai valdžios elitai: Smolensko, Polocko ir Vitebsko žemių atvejai (1392–1579 m.)*, daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2019.
- Kpiaupa Z., 2006 – Zigmantas Kiaupa, *Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m.: praradimai ir sugrįžimai*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.
- Liedke M., 2016 – Marzena Liedkie, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2016.
- LM 6, 2007 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494–1506), 6-oji Užrašymų knyga*, par. A. Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.
- LM 7, 2011 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506–1539), 7-oji Užrašymų knyga*, par. I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
- LM 8, 1995 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 8 (1499–1514), 8-oji Užrašymų knyga*, par. A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
- LM 523, 2006 – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528), 1-oji Užrašymų knyga*, par. A. Baliulis, A. Dubonis (įvadas ir priedai), Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006.

- Michalewiczowa M., 1993a – Maria Michalewiczowa, „Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Bohdan“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34/4, zes. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 591–593.
- Michalewiczowa M., 1993b – Maria Michalewiczowa, „Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Iwan“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34/4, zes. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 618–621.
- Michalewiczowa M., 1993c – Maria Michalewiczowa, „Sapieha (Sopieha, Sowieżyc, Sopiha) Iwan (Iwaszko, Jan)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34/4, zes. 143 (Sanguszko Dymitr – Sapieha Jan), Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 613–618.
- Możejko B., 1999 – Beata Możejko, „Starosta bielski Iwaszko Dowojnowicz w sporze z mieszczanami Gdańskimi. Nieznane źródła do badań nad mentalnością szlachecką i Bielską hierarchią urzędniczą“, in: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, Warszawa, t. 8, 1999, s. 207–218.
- Nowicka-Jeżowa A., Wichowa M., Straszewicz M., 2006 – Alina Nowicka-Jeżowa, Maria Wichowa, Michał Straszewicz, „Przegląd zawartości kodeksów kolekcji Skokloster – rękopisy E8596-8608, 8610.1-2“, in: *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen*, E. Teodorowicz-Hellman [et al.; pod red. nauk. Aliny Nowickiej-Jeżowej], Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006, s. 41–113.
- Petrauskas R., 2002 – Rimvydas Petrauskas, „Ponas savo žemėje: Lietuvos pareigūnai XIV a. pabaigoje – XV amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2001/1*, 2002, p. 9–30.
- Petrauskas R., 2003 – Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius: Aidai, 2003.
- Petrauskas R., 2016 – Rimvydas Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2016.
- Polonika w zbiorach, 2006 – *Polonika w zbiorach Archiwum Narodowego Szwecji (Riksarkivet) Skoklostersamlingen*, E. Teodorowicz-Hellman [et al.; pod red. nauk. Aliny Nowickiej-Jeżowej], Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2006.
- Ragauskienė R., 2009 – Raimonda Ragauskienė, „Rusėniška XV a. pab. – XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų – valdovių ir didikų – korespondencija“, in: *Istorija*, 2009, t. 76, Nr. 4, p. 18–29.
- Ragauskienė R., 2015 – Raimonda Ragauskienė, *Dingę istorijoje. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Ryčkov A., 2018 – Andrej Ryčkov, „Ни на кого надеи не маю, толко на милосердного Бога да на вашу милость“, Lietuvos kilmingųjų laišakai, adresuoti valdovo raštininkui Jonui Bogdanaičiui Sapiegai, [1507]–[1515] m., in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2018, t. 42, p. 105–128. doi: 10.15388/LIS.2018.42.12391.
- Ryčkov A., 2019 – Andrej Ryčkov, „Rusėniškų laiškų formuliaras Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ankstyvaisiais naujaisiais laikais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2019, t. 44, p. 31–46. doi: 10.15388/LIS.2019.44.2.
- Sapiehowie, 1890 – *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowie*, t. 1, Petersburg: wyd. nakł. rodziny, 1890.
- Seggern H. von, 2003 – Heinz von Seggern, *Herrschermedien im Spätmittelalter. Studien zur Informationsübermittlung im burgundischen Staat unter Karl dem Kühnen* (Kieler Historische Studien. Bd. 41), Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag, 2003.
- Urządnicy centralni, 1994 – *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy* (Urządnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku, t. 11), oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik: Poznańska drukarnia naukowa, 1994.
- Województwo Trockie, 2009 – *Województwo Trockie XIV–XVIII wiek* (Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy, t. 2), oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszczanki, Warszawa: DiG, 2009.
- Wolff J., 1895 – Józef Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa: Drukiem J. Filipowicza, 1895.

- Ziemia Smoleńska, 2003 – *Ziemia Smoleńska i wojewódstwo Smoleńskie XIV–XVIII wiek* (Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, spisy, t. 4), pod redakcją A. Rachuby, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa: DiG, 2003.
- Бережков Н., 1962 – Николай Бережков, „Итинерарий великих князей Литовских по материалам Литовской Метрики (1481–1530)“, in: *Археографический ежегодник, за 1961 год*, под ред. М. Тихомирова, Москва, 1962, с. 180–205.
- [Berezhkov N., 1962 – Nikolaj Berezhkov, „Itinerarij velikih knyazej Litovskih po materialam Litovskoj Metriki (1481–1530)“, in: *Arheograficheskij ezhegodnik, za 1961 god*, pod red. M. Tihomirova, Moskva, 1962, s. 180–205.]
- Варонін В., 2018 – Василь Варонін, „Іван Сямёнавіч і Іван Багданавіч Сапегі: дзве кар’еры на фоне эпохі“, in: *Сяпегі. Асобы, кар’еры, маёткі*, Мінск: А. М. Янушкевіч, 2018, с. 9–15.
- [Varonin V., 2018 – Vasil’ Varonin, „Ivan Syamyonavich i Ivan Bagdanavich Sapegi: dzve kar’ery na fone epohi“, in: *Sapegi. Asoby, kar’ery, mayotki*, Minsk: A. M. Yanushkevich, 2018, s. 9–15.]
- Ганжина И., 2005 – Ирина Ганжина, „Функционирование качественных христианских личных имен с Х-суффиксами в преднациональный период (на материале тверских памятников деловой письменности XVI–XVII веков)“, in: *Вестник Тверского государственного университета. Серия «Филология»*, № 2 (8), 2005, с. 59–64.
- [Ganzhina I., 2005 – Irina Ganzhina, „Funkcionirovanie kvalitativov hristianskih lichnyh imen s CH-suffiksami v prednacional’nyj period (na materiale tverskih pamyatnikov delovoj pis’mennosti XVI–XVII vekov)“, in: *Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Filologiya»*, № 2 (8), 2005, s. 59–64.]
- Груша А., 2006 – Александр Груша, *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага, 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск: Беларуская навука, 2006.
- [Grusha A., 2006 – Aleksandr Grusha, *Kancylyaryya Vyalikaga knyastva Litoyskaga, 40-h gadoŭ XV – pershaj palovy XVI st.*, Minsk: Belaruskaya navuka, 2006.]
- Ерусалимский К., 2017 – Константин Ерусалимский, „Архив князя Семена Федоровича Бельского“, in: *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура. Зборнік навуковых артыкулаў*. ч. 2, укл. А. Скеп’ян, Мінск: Беларуская навука, 2017, с. 283–300.
- [Erusalimskij K., 2017 – Konstantin Erusalimskij, „Arhiv knyazya Semena Fedorovicha Bel’skogo“, in: *Vyalikae Knyastva Litoyskae: palityka, ekanomika, kul’tura. Zbornik navukovyh artykulay*. ch. 2, ukl. A. Sker’yan, Minsk: Belaruskaya navuka, 2017, s. 283–300.]
- Ерусалимский К., 2018 – Константин Ерусалимский, *На службе короля и Речи Посполитой*, Москва, Санкт-Петербург: Нестор, 2018.
- [Erusalimskij K., 2018 – Konstantin Erusalimskij, *Na sluzhbe korolya i Rechi Pospolitoj*, Moskva, Sankt-Peterburg: Nestor, 2018.]
- Зайцев И., 2004 – Илья Зайцев, „«Позабыв Бога, и наше жалованье, и свою душу...» (Приключения князя Семена Федоровича Бельского)“, in: *Между Москвой и Стамбулом. Джучидские государства, Москва и Османская империя (нач. XV – пер. пол. XVI вв.). Очерки*, Москва: Рудомино, 2004, с. 131–158.
- [Zajcev I., 2004 – Il’ya Zajcev, „«Pozabyv Boga, i nashe zhalovan’e, i svoyu dushu...» (Priklyucheniya knyazya Semena Fedorovicha Bel’skogo)“, in: *Mezhd Moskvoy i Stambulom. Dzhuchidskie gosudarstva, Moskva i Osmanskaya imperiya (nach. XV – per. pol. XVI vv.). Ocherki*, Moskva: Rudomino, 2004, s. 131–158.]
- Кром М., 2000 – Михаил Кром, „Судьба авантюриста: князь Семен Федорович Бельский“, in: *Очерки феодальной России*, вып. 4, 2000, с. 98–115.
- [Krom M., 2000 – Mihail Krom, „Sud’ba avanturista: knyaz’ Semen Fedorovich Bel’skij“, in: *Ocherki feodal’noj Rossii*, vyp. 4, 2000, s. 98–115.]
- Кром М., 2008 – Михаил Кром, *Стародубская война. 1534–1537. Из истории русско-литовских отношений*, Москва: Рубежи XXI, 2008.

- [Krom M., 2008 – Mihail Krom, *Starodubskaya vojna. 1534–1537. Iz istorii russko-litovskih otnoshenij*, Moskva: Rubezhi XXI, 2008.]
- Кром М., 2019 – Михаил Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, издание третье, Москва: Квадрига, 2019.
- [Krom M., 2019 – Mihail Krom, *Mezh Rus'yu i Litvoj. Pogranichnye zemli v sisteme russko-litovskih otnoshenij konca XV – pervoj treti XVI v.*, izdanie tret'e, Moskva: Kvadriga, 2019.]
- Курдюмов М., 1923 – Михаил Курдюмов, „Коллекция С. В. Соловьева“, in: *Летопись занятий археологической комиссии за 1918 год*, вып. XXXI, Петроград: Тип. Перв. Петр. Труд. Арт. Печ., 1923, с. 1–89.
- [Kurdyumov M., 1923 – Mihail Kurdyumov, „Kollekciya S. V. Solov'eva“, in: *Letopis' zanyatij arheograficheskoy komissii za 1918 god*, вып. XXXI, Petrograd: Tip. Perv. Petr. Trud. Art. Pech., 1923, s. 1–89.]
- Любавский М., 1892 – Матвей Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута*, Москва: Университетская типография, Страстной бульвар, 1892.
- [Lyubavskij M., 1892 – Matvej Lyubavskij, *Oblastnoe delenie i mestnoe upravlenie Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdaniya pervogo Litovskogo statuta*, Moskva: Universitetskaya tipografiya, Strastnoj bul'var, 1892.]
- Русский архив Яна Сапеги, 2005 – *Русский архив Яна Сапеги 1608–1611 годов: опыт реконструкции и источниковедческого анализа*, И. Тюменцев, С. Мирский, Н. Рыбалко, Н. Тупикова, Н. Тюменцева, Волгоград: Издательство ВолГУ, 2005.
- [Russkij arhiv Jana Sapegi, 2005 – *Russkij arhiv Jana Sapegi 1608–1611 godov: opyt rekonstrukcii i istochnikovedcheskogo analiza*, I. Tyumencev, S. Mirskij, N. Rybalko, N. Tupikova, N. Tyumenceva, Volgograd: Izdatel'stvo VolGU, 2005.]
- Рыбчонок С., 2014 – Сергей Рыбчонок, „Родословие князей Друцких в XIV–XVII вв.“, in: *Древнейшие города Беларуси: Друцк*, Минск: Беларуская навука, 2014, с. 219–234.
- [Rybchonok S., 2014 – Sergej Rybchonok, „Rodoslovie knyazej Drukich v XIV–XVII vv.“, in: *Drevnejshie goroda Belarusi: Druck*, Minsk: Belaruskaya navuka, 2014, s. 219–234.]
- Рычков А., 2020 – Андрей Рычков, „О практиках коммуникации в Великом княжестве Литовском в первой половине XVI в. на примере одного черновика“, in: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, № 2 (80), 2020, с. 14–32. DOI: 10.25986/IRI.2020.80.2.002.
- [Rychkov A., 2020 – Andrej Rychkov, „O praktikah kommunikacii v Velikom knjazhestve Litovskom v pervoj polovine XVI v. na primere odnogo chernovika“, in: *Drevnyaya Rus'. Voprosy medievistiki*, № 2 (80), 2020, s. 14–32. DOI: 10.25986/IRI.2020.80.2.002.]
- Сельвина Р., 1972 – Раиса Сельвина, „Об одной диалектной особенности лично-именного словообразования в языке Новгородских писцовых книг XV–XVI вв.“, in: *Вестник Московского университета. Серия «Филология»*, № 3, 1972, с. 72–76.
- [Sel'vina R., 1972 – Raisa Sel'vina, „Ob odnoj dialektnoj osobennosti lichno-imennogo slovoobrazovaniya v yazyke Novgorodskih piscovykh knig HV–HVI vv.“, in: *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya «Filogiya»*, № 3, 1972, s. 72–76.]
- Таирова-Яковлева Т., 2009 – Татьяна Таирова-Яковлева, „Материалы по истории Белоруссии в архиве Санкт-Петербургского института истории РАН“, in: *Studia Slavica et Baltica Petropolitana*, 2009, № 1/2 (5/6), с. 195–233.
- [Tairova-Yakovleva T., 2009 – Tat'yana Tairova-Yakovleva, „Materialy po istorii Belorussii v arhive Sankt-Peterburgskogo instituta istorii RAN“, in: *Studia Slavica et Baltica Petropolitana*, 2009, № 1/2 (5/6), s. 195–233.]
- Яковенко Н., 2008 – Наталя Яковенко, *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна*, вид. друге, Київ: Критика, 2008.
- [Yakovenko N., 2008 – Natalya Yakovenko, *Ukrains'ka shlyahtha z kincyа XIV do seredini XVII stolittya. Volin' i Central'na Ukraina*, vid. druge, Kiiv: Kritika, 2008.]